

Домбровська Л.М. Участь національно-культурних товариств та організацій у громадсько-політичній діяльності Народного Руху України (Lesia Dombrovska. Involvement of National Cultural Societies and Organizations in Social and Political Activities of Ukraine People's Movement) / Maria Curie-Sklodovska University in Lublin Faculty of Humanities Branch of Ukrainian Studies: Spheres of culture: Volume VII. – Lublin 2014. – s/ 566. (С. 511-518). Міжнародна Стаття
Детальніше тут: <http://confpol.webnode.com.ua/naukova-robota/kotsurlm/>

УЧАСТЬ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТОВАРИСТВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ У ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Анотація: У статті розглянуто особливості громадсько-політичної діяльності національно-культурних товариств і організацій у складі Народного Руху України у перші роки його функціонування.

Ключові слова: Народний Рух України, КПУ, національні меншини, національно-культурні товариства, громадсько-політична діяльність, Всеукраїнські збори Руху, Рада націй, установчий з'їзд, Рада колегій, I Всеукраїнський міжнаціональний конгрес, Крайові організації.

Abstract: In Article we examined the features of social and political activities of national cultural societies and organizations as part of the People's Movement of Ukraine in the first years of its operation.

Key words: People's Movement of Ukraine, CPU, minorities, ethnic and cultural associations, civic and political activities, nationwide Movement Meeting, the Board of nations, constituent assembly, the Council colleague, and interethnic Ukrainian Congress of Craiova.

Народний Рух України (НРУ) за перебудову фактично став рушійною силою на шляху здобуття Україною незалежності. Він виник і розвивався як опозиційна громадська організація до по відношенню до тоталітарної монополії КПУ на владу. Згодом Рух перетворилася на потужну політичну силу, яка

водночас виступила на захист національних меншин. У діяльності Руху брали участь представники майже усіх національностей, які населяли УРСР (українці, росіяни, євреї, поляки, угорці, румуни, греки, німці та ін.). Тому, на сьогоднішній день внесок національних меншин у громадсько-політичну діяльність Руху є значним і потребує детального його вивчення.

Діяльності Руху присвячено вже велику кількість історичних праць та наукових публікацій. Зокрема, цій проблемі присвятили свої роботи С. Бондаренко [1], К. Ніколаєць [2], П. Гай-Нижник [3], О. Козаченко [4], О. Шипотілова [5], О. Шановська [6] та інші. Загалом науковці здійснили аналіз причини та передумов виникнення Руху, характер діяльності як Руху в цілому, так і його крайових організацій. Проте, діяльність саме національно-культурних громад у структурі НРУ висвітлено лише у колективній монографії провідних науковців Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України *Національні меншини України у XX столітті*, в якій висвітлено роботу Ради Національностей Руху та відношення цієї організації до неукраїнських груп населення [2, 7] та праці О. Бураковського *Рада Національностей Народного Руху України (1989 - 1999)*, де автор більш детально розглядав діяльність Ради Національностей Народного Руху України. [1, С. 84]. Відсутність наукових досліджень з цієї проблематики спонукає науковців до подальшого вивчення особливостей діяльності Руху та окремих складових його структури, зокрема, національних меншин.

Метою публікації є аналіз змісту громадсько-політичної діяльності національно-культурних товариств у складі Народного Руху України.

Гасла «перебудови» проголошені М. Горбачовим вимагали як зовнішньополітичних, так і внутрішньополітичних перетворень. Внаслідок змін, що відбулися на зовнішній арені після проголошення «перебудовчого курсу», авторитет М. Горбачова впав до мінімуму. Водночас, розпочалися позитивні зміни у суспільному житті Союзу, зокрема, до політичної діяльності повернулося ряд політв'язнів (О. Сахаров), розпочався процес гласності, який породив інформаційний бум, що супроводжувався ліквідацією, так званих, «білих плям» історії [7, С. 275-276].

Трансформація радянського суспільства виявила й загострила нові протиріччя, зокрема і у сфері міжнаціональних відносин. Адже найменший прояв національної свідомості українцями, кримськими татарами, німцями, євреями, греками та іншими народами все ще наштовхувався на спротив офіційної влади, що призводило до пробудження національних рухів, інтереси яких радянська влада не могла задовольнити. Крім того, регіонально-політичні та антиукраїнські чинники сприяли лише роз'єднанню національних рухів [7, С. 275-276].

Провідником етнічного розкріпачення в УРСР виступила творча інтелігенція (М. Горинь, Л. Лук'яненко, І. Драч, В. Чорновіл, Д. Павличко, І. Дзюбата ін.), на основі якої виник Народний Рух України (НРУ) [7, С. 278]. Народний Рух України за перебудову (Рух) – масова добровільна організація, яка базувалася на патріотичній ініціативі громадян УРСР усіх націй, які жили на території української землі. Провідними принципами Руху стали рішуча протидія будь-яким спробам асимілювати національні меншини в Україні, сприяння розвитку культури й освіти кожного з них, а в місцях їх компактного проживання утворення адміністративно-господарського самоврядування [8, Арк. 154]. Вищий орган Народного Руху України – Всеукраїнські Збори Руху, водночас мав розглядати клопотання представників національних меншин у питаннях задоволення національно-культурних потреб та представляти їх на загальнодержавному рівні [9, Арк. 24]. Усвідомлюючи гостроту міжнаціональних відносин, до яких прикладала руку комуністична влада НРУ залучили майже всі національно-культурні товариства до активної громадсько-політичної діяльності Руху [10, Арк. 1-2].

Щоб посилити свій вплив у середовищі національних меншин НРУ виступив з ініціативою створення у центрі та на місцях громадських органів, до яких поряд із представниками Руху входили б представники інших громадських організацій та спілок, які б вносили конкретні пропозиції щодо законів і рішень республіканського та місцевого значення, які в подальшому направлялися б Радам – від міських аж до Верховної Ради УРСР [10, Арк. 3], а також брали активну участь у виборчих кампаніях [10, Арк. 3-5]. Відсутність чіткої

нормативної бази у сфері міжнаціональних відносин, виробила один із принципів діяльності Руху. Зокрема, юридичними засадами національної політики в Україні, на думку представників НРУ, повинні бути права націй на самовизначення та право національно-територіальної автономії для національних меншостей, що не мають своєї державності за межами України, та національно-культурні автономії для всіх інших національних та етнічних груп [11, Арк. 8].

Такий сплеск уваги в бік національних меншин і груп сприяв прискореному вступу представників від різних національно-культурних товариств до лав Руху. Крім того, серед широких верств населення велике незадоволення викликала діяльність партії та радянських громадських організацій; економічні проблеми; бажання сприяти соціально-економічній самостійності у складі СРСР; розв'язання проблем екології; здійснення громадського контролю за прийняттям і виконанням можновладцями для народу рішень; боротьба за свободу особи та права представництва усіх націй, що мешкають в республіці в органах державної влади [12, Арк.42].

Установчий з'їзд НРУ, який відбувся 7-11 вересня 1989 року засвідчив про надмірну громадсько-політичну активність національних меншин. На з'їзді були присутні представники від 12-ти національностей. Серед 1970 делегатів українці становили 1868 (94,82%); росіяни – 75 (3,81%); євреї – 6 (0,30%); поляки – 4 (0,20%); угорці – 3 (0,15%); білоруси – 3 (0,15%); греки – 2 (0,10%); румуни – 2 (0,10%), а також 1 вірмен, 1 татарин, 1 китаєць, 1 грузин (всього 0,5%) [13, Арк. 6]. Крім того, до участі у з'їзді запрошувались понад 36 національно-культурних товариств [14, Арк. 10-11]. Лише через Крайові організації було запрошено 27 товариств, зокрема, ятвязьке (Київ), таджицьке (Київ), кримчацьке (Сімферополь), литовське (Київ), болгарське і гагаузьке (Одеса), грецькі (Донецьк, Маріуполь), молдавське (Чернівці), вірменські (Львів, Київ), кримськотатарське (Сімферополь), угорське (Ужгород), польські (Київ, Житомир, Львів), єврейські (Одеса, Львів, Київ, Чернівці); російські (Львів, Київ), німецьке (Київ), азербайджанське (Київ) та чехословацькі (Київ, Ужгород) товариства [15, Арк. 11]. Загалом у з'їзді взяли участь більш ніж 44

громадських і політичних організацій, серед яких зокрема, і культурне Товариство Закарпатських угорців та Товариство «Русинів» [16, Арк. 3].

Значне представництво національних меншин у складі Руху дало їм можливість утворити зі свого числа потужну «групу впливу», яка підняла цілу низку міжнаціональних проблем. Вже на Установчому з'їзді, громадськими діячами від українців та національних меншин було ряд проблемних доповідей, зокрема, «Права людини, народу, нації» (М. Горинь); Д. Павличко – «Роль росіян у Народному Русі України»; І. Дзюба – «Відродження української нації та проблема міжнаціональних стосунків»; О. Бураковський з Товариства єврейської мови, м. Київ – «Євреї в Народному Русі України» [17, Арк. 29], Т. Аршавська, заступник голови Латвійського товариства Російської культури, виступила зі зверненням до росіян України, де закликала їх до єднання в Українській незалежній державі [18, Арк. 47]. та В. Крижанівський, з виступом про міжнаціональні проблеми при обговоренні програми Руху [18, Арк. 48].

Вагомим чинником, який мав позитивні наслідки була підтримка Руху окремими представниками від вищих органів державної влади. Зокрема, на установчому з'їзді НРУ, в цілому, взяли участь 66 представників від депутатських Рад: від СРСР – 1 (1,52%); від України 2 (3,03%); від міських рад 39 (59,09%) представників; від обласних Рад 22 (33,33%) представники; від районних Рад 9 чоловік (13,64%) і 1 представник від сільської Ради (1,52%) [19, Арк. 7]. Особливо активним учасником з'їзду був народний депутат СРСР, вірмен за походженням Г. Мартиросян, який виступав від імені національних груп [17, Арк. 28]. Присутність представників від вищого керівництва давало змогу розширювати коло нагальних проблем, у тому числі і представникам національних меншин.

Активна діяльність «групи впливу» від національних меншин на установчому з'їзді призвела до утворення особливого органу, який би відповідав за представництво національних громад у складі Руху – Ради націй, до якої увійшли представники різних національностей (росіяни, поляки, корейці, болгары, євреї та вірмени), зокрема, М. Сергеев, С. Лі, І. Голобородько, Л. Мазепа, Й. Зисельс, Г. Алтунян [20, Арк. 81]. Окрім вище вказаних

представників до Ради Націй пропонувались внести громадяни з числа національних меншин з різних областей. Так, Чернівецька делегація пропонувала обрати до складу Ради націй росіянина А. Галіна співголову обласної організації Руху та білоруса В. Кондратенко [21, Арк. 83], Уманська делегація Установчого з'їзду НРУ спільним рішенням ухвалила рекомендувати для роботи в Раді Національностей НРУ росіянина О. Ковергу [22, Арк. 85].

Утворення Ради націй стало консолідуючим чинником у середовищі національних меншин. Одними з перших дій Ради націй стало в межах Координаційного комітету розробити Положення про Раду Національностей та її платформу [23, Арк. 88]. У Положенні Ради націй (РН) чітко визначились права національних представників у Раді націй. Основу прав склали дорадчі повноваження, зокрема, узагальнювати, опрацьовувати та подавати до РН пропозиції та проекти ухвал з питань розвитку національно-культурних автономій; опрацьовувати свої робочі програми і плани; готувати проекти нормативних документів та законів, що стосується національного життя, культури, мови тощо та оперативно реагувати на екстремальні ситуації в міжнаціональних стосунках [24, Арк. 2]

Вирішувати проблемні питання у структурі НРУ національні меншини могли через Раду колегій, яка формувалася за проблемно-галузевим принципом і складалася з обраних Всеукраїнськими зборами осіб, висунутих делегатами Всеукраїнських зборів, ухвали якої мали велику вагу [25, Арк. 27]. Значну частку свого представництва мали в Раді колегій і національні меншини. Зокрема, від росіян було висунуто М. Сергеева та В. Паламарчука, від євреїв – Й. Зисельса та О. Бураковського, від поляків Л. Мазепу та В. Пайонка, від корейців Лі Світлану Дмитрівну, від болгар І. Голобородька та від вірмен Г. Алтуняна. Крім цих представників, до складу Ради колегій мали увійти білоруси, німці, греки, угорці, чехи, литовці, які не були присутні на зборах [26, Арк. 90]. Водночас, представництво в Раді колегій давало змогу національним меншинам впливати на прийняття рішень, які не відповідали їх інтересам.

Найбільш помітного значення громадсько-політична діяльність національно-культурних товариств в рамках Руху досягла на I Всеукраїнському

Міжнаціональному Конгресі (I ВМК), що проходив в Одесі 16 листопада 1991 року. На ньому були присутні більше 100 національно-культурних організацій, які висловилися за повну підтримку Акта проголошення незалежності України, який закріпив право націй на самовизначення та Декларацію прав національностей України. Внаслідок з'їзду було ухвалено Резолюцію I Всеукраїнського Міжнаціонального Конгресу, де наголошувалось, що саме через своє представництво в державно-управлінських структурах національностей та етнічні групи, що проживають на території України, зможуть у незалежній Україні добитись державних гарантій, набуті рівних політичних, економічних, соціальних та культурних прав. Звертаючись до Верховної Ради України учасники Конгресу пропонували внести відповідні правові норми до нової Конституції України, за якими у структурі нового українського парламенту створювалася б Палата націй чи Комітет у справах національностей, які на рівні вищого органу держави вирішували б весь комплекс міжнаціональних проблем. Аналогічні структури повинні існувати в органах виконавчої влади, починаючи від Кабінету Міністрів і до обласних, міських, районних виконкомів Рад народних депутатів (чи мерій і муніципалітетів) [27, Арк. 25].

Водночас, подальший розвиток НРУ дедалі більше наштовхувався на протидію компартійної номенклатури, яка намагалася дискредитувати організацію. КПРС намагалась встановити контроль і над національними меншинами, які були особливо вразливими, зокрема, євреями спекулюючи на тому, що НРУ покликаний захищати лише інтереси української нації, єврейськими погромами тощо. Вступаючи в інформаційну війну з КПРС представники національних меншин, які були безпосередніми учасниками Руху неодноразово робили звернення до громадян єврейської національності із закликами консолідації та виявлення антисемітської пропаганди, яку поширювала комуністична влада [28, Арк. 113].

Неоднозначна ситуація склалася в середовищі російської національної меншини та російськомовного населення, у тому числі й українського. Зокрема, російське та зрусіфіковане населення, як і в інших республіках, підбурювалося

до активної протидії українському відродженню. Ця пропаганда знаходила найбільш сприятливий ґрунт в Криму, Миколаєві, Луганську та інших регіонах Сходу України. Проте, офіційна пропаганда не всюди досягала мети. Наприклад, за даними соціологічних анкетувань, 48% росіян в Україні підтримували ідею незалежності України і тільки 38 % – виступали проти [11, Арк. 24].

Долучалися комуністи до антирухівських настроїв і в інших регіонах. Так, кримська філія КПРС особливо роздмухувала у обласній пресі і ЗМІ антитатарські та антиукраїнські настрої. Усвідомлюючи, що 500 тис. кримських татар мають намір повернутися на історичну землю, поспішала вирішити долю Криму без їх участі [11, Арк. 32]. Розуміючи всю складність проблеми представники Руху неодноразово звертався до парламенту і уряду України з вимогою забезпечити юридичні і матеріальні гарантії повернення до Криму кримських татар (із залученням до цієї справи винуватців кримськотатарського геноциду – центру), а також підтримували його право на створення татарської автономії у складі незалежної України, виступаючи при цьому гарантом національно-культурного розвитку усіх національних груп в Криму [11, Арк. 33].

Втрачаючи контроль над свідомістю переважної більшості представників національних меншин комуністична влада намагалась шукати підтримки серед національних меншин в інших регіонах, зокрема, на Закарпатті із середовища угорців і русинів та росіян і греків у Криму. Виступаючи із сепаратистськими автономістськими тенденціями угорці та русини легко піддавались на комуністичну пропаганду та підтримували комуністів, які не бажали втрачати владу. Зокрема, на I Всеукраїнському Міжнародному Конгресі хвилю обурення викликала промова представника закарпатських русинів Володимира Фединишинця, який стверджував, що 800 тис. закарпатських русинів вимагають надання Закарпаттю статусу автономії. Не погоджуючись з такою позицією деякі делегати з Закарпаття та західного регіону звинуватили його в неправдивій інформації. А на думку деяких інших гостей з Закарпаття, існування русинської нації є вигадкою, а автономія потрібна колишнім

компартиїцям для збереження свого панівного становища в області [29, Арк. 26].

Водночас, Товариство угорської культури розпочало активну агітаційну кампанію за Л. Кравчука [30, Арк. 28]. Відчуваючи підтримку в регіоні Л. Кравчук, виступаючи перед депутатами обласної Ради народних депутатів під час відвідин Закарпаття, у листопаді 1991 року, заявляв, що він проти автономії, але не буде заперечувати проти надання Закарпаттю статусу «самоврядної території». Він також обіцяв, у разі обрання його Президентом перетворити Закарпаття на вільну економічну зону та спростити перехід кордону для мешканців області [31, Арк. 30].

Представник кримськотатарського Меджлісу на з'їзді Конгресу висловив стурбованість тим, що до офіційної делегації Криму не було включено жодного представника від кримських татар та українців Криму. Представники ж російського населення Криму, зокрема професор Сімферопольського університету В. Каразін та представник грецької громади Ю. Ковура, заявляли кореспондентам із «Рух-прес», що будуть добиватися від Верховної Ради Криму проведення референдуму про вихід Криму зі складу України, бо, на їхню думку, в незалежній Україні будуть утискатися права росіян [29, Арк. 26]. Спекуюючи спільними проблемами для всіх національних меншин України, комуністи досить часто знаходили собі прибічників із їх числа, що у свою чергу негативно позначалось на суспільно-політичній ситуації в країні та гальмувало її розвиток.

Тож у висновку можна сказати, що Народний Рух України став об'єднуючим чинником не тільки для українців, але й для інших національностей, що населяли УРСР, які розпочали новий етап відродження. Приділення значної уваги саме міжнаціональним проблемам призвело до самоідентифікації усіх національних груп республіки. Усвідомлюючи свій вплив на вирішення багатьох важливих національних питань, які піднімалися на зборах Руху представники національних меншин ставали дедалі активнішими учасниками громадсько-політичного життя країни. З іншого боку, швидке перетворення НРУ на потужну політичну силу створило для національних меншин усі передумови вимагати від держави рівних політичних прав та бути

безпосередніми учасниками всіх політичних процесів, зокрема, участь у референдумах, виборах, здобуття впливових державних посад та широка участь місцевих органах влади та місцевого самоврядування. Склавши значний відсоток від виборчого електорату, кожна із національних груп прагнула задовольнити якомога більше власних інтересів (політичних, економічних, фінансових, культурних, соціальних, матеріальних тощо). Втягнення національних меншин в політичні баталії часто призводило до виникнення нових міжнаціональних конфліктів і протиріч, особливо серед провідних чисельних компактно проживаючих національних груп та між малочисельними національностями, що розпорошено проживають на всій території України.

Досліджувана тема має важливе значення для розвитку етнополітичної науки, але, водночас спонукає науковців до подальшого всебічного вивчення даної проблеми, зокрема, безпосередньої політичної діяльності національно-культурних товариств та організацій у процесі розвитку незалежної Української держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко С. Роль Народного Руху України у національно-політичному житті українського народу наприкінці 80-х – на початку 90-х років XX століття: сучасний стан та перспективи розвитку // [Електронний ресурс] / С. Бондаренко / Україна–Європа–Світ: Збірник наукових праць, с. 80-84. – Режим доступу: https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCYQFjAA&url=http%3A%2F%2Ffirbisnbuv.gov.ua%2Fcgibin%2Ffirbis_nbuv%2Fcgiiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26Z21ID%3D%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2FUes_2012_9_10.pdf&ei=bT49U_eHLubI4gSWpYHACg&usg=AFQjCNHTPwCnAmxBK_nITVKCeIUR2kYdQ&bvm=bv.63934634,d.bGE&cad=rjt (03.04.2014).

2. Ніколаєць К. Виникнення Народного Руху України: Історіографія // [Електронний ресурс] / К. Ніколаєць / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, К. 2009, с. 37-40. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/istorija/articles/The_emergence_of_the_People_s_Movement_of_Ukraine_Historiography_16640.pdf (03.04.2014).
3. Гай-Нижник П. Народний Рух України // Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 80-х – початок 2012 рр.). Енциклопедичний довідник. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – с. 274-280.
4. Козаченко О. Одеська крайова організація НРУ на сторінках періодичних видань в кін. 1980-х – поч. 1990-х років // [Електронний ресурс] / О.Козаченко. – Режим доступу: <http://storage.library.opu.ua/online/periodic/iv-23/071-076.pdf> с. 71-76. – (03.04.2014).
5. Шипотілова О. Громадсько-політична діяльність Народного Руху України на Миколаївщині (1989-1996 рр.): Історіографія проблеми // [Електронний ресурс] / О. Шипотілова. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/55340/41Shipotilova.pdf?sequence=1>. с. 134-137. – (03.04.2014).
6. Шановська О. Історія Народного Руху України в інтерпретації його головного опонента // [Електронний ресурс] / О. Шановська. – Режим доступу: <http://histans.com/LiberUA/978-966-02-5866-2/7.pdf>, с. 49-60. - (03.04.2014).
7. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект / М. І. Панчук, В. А. Войналович, О. Я. Калакура, В. О. Котигоренко... / – К.: ІПЕІНД, 2000. – 356 с.
8. ЦДАГО, Ф. 270, Оп. 1, Спр. 16. На 174 аркушах.
9. ЦДАГО, Ф.270, Оп.1, Спр. 5. На 102 аркушах.
10. ЦДАГО, Ф.270, Оп.1, Спр. 5. На 102 аркушах.
11. ЦДАГО, Ф. 270, Оп. 1, Спр. 85. На 63 аркушах.
12. ЦДАГО, Ф.270, Оп.1, Спр. 5. На 102 аркушах.
13. ЦДАГО, Ф.270, Оп.1, Спр.4. Арк. 6.
14. ЦДАГО, Ф.270, Оп.1, Спр.4. Арк. 10-11.
15. ЦДАГО, Ф.270, Оп.1, Спр.4. Арк. 11.
16. ЦДАГО, Ф.270, Оп.1, Спр.4. Арк. 3.
17. ЦДАГО, Ф.270, Оп.1, Спр. 5. На 102 аркушах.
18. ЦДАГО, Ф.270, Оп.1, Спр. 5. На 102 аркушах.
19. ЦДАГО, Ф.270, Оп.1, Спр.4. Арк. 7.

20. ЦДАГО, Ф.270, Оп.1, Спр. 5. На 102 аркушах.
21. ЦДАГО, Ф.270, Оп.1, Спр. 5. На 102 аркушах.
22. ЦДАГО, Ф.270, Оп.1, Спр. 5. На 102 аркушах.
23. ЦДАГО, Ф.270, Оп.1, Спр. 5. На 102 аркушах.
24. ЦДАГО, Ф. 270, Оп. 1, Спр. 118. На 8 аркушах.
25. ЦДАГО, Ф.270, Оп.1, Спр. 5. На 102 аркушах.
26. ЦДАГО, Ф.270, Оп.1, Спр. 5 На 102 аркушах.
27. ЦДАГО, Ф. 270, Оп. 1, Спр. 126. На 41 аркуші.
28. ЦДАГО, Ф. 270, Оп. 1, Спр. 70. На 137 аркушах.
29. ЦДАГО, Ф. 270, Оп. 1, Спр. 126. На 41 аркуші.
30. ЦДАГО, Ф. 270, Оп. 1, Спр. 126. На 41 аркуші.
31. ЦДАГО, Ф. 270, Оп. 1, Спр. 126 На 41 аркуші.

Відомості про автора: Домбровська Леся Михайлівна, Аспірант, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Г. Сковороди», dombrovska_ne@ukr.net,
Адреса: Київська область, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського 32, Гуртожиток №1, кім. 309